

Спасавање невиђеног: битка против хидроелектране на Комарници

Пјенушава, сафирна вода хучи између сребрнастих кречњачких стијена, високих до 300 м. Лиснате папрати и здепаста стабла букве држе се за стране ових зидова као да не постоји сјутра. Изнад воде, скоро да можемо замислити митске змајеве и виле како лебде на топлим ваздушним струјама, борећи се за контролу ваздушног простора, док цвијеће врви од оса, буба и пчела. Штавише, чиопе и ласте роне и ковитлају се, подстакнуте зововима својих младих. Далеко испод таласа и вртлога, обиље водених мекушаца, шкољкаша и других бескичмењака који су ту присутни од миоцена настављају да напредују у овим водама.

Ово је сцена којој бисте били свједоци да сте прије 1.000 година ушли у кањон Невидио, дио ријеке Комарнице дуг 2 км. Кањон Невидио преводи се као „Невиђени кањон“, заиста, такав је остао, нетакнут од човјека, све до недавно. Тек 1965. године тим локалних планинара препрешачио је кањон цијелом дужином, засадивши прве смјеле човјечије кораке у овој далекој дивљини.

Док сам се пењала, плувала и тегурала сопственим путем кроз кањон деценијама касније, нијесам могла да замислим чудо које су ови неустрашиви истраживачи осјећали када су се нашли у овом нетакнутом екосистему. Никада се нисам осјећала тако изгубљено у простору и времену као овдје, фолклор и екологија испреплетани заједно да би створили осјећај безвремености који отупљује ум.

Али док сам зурела у плаву пругу која се ширила између кречњачких плоча, обузела ме је унутрашња тјескоба коју дијеле многи Црногорци. Комарница ће ускоро бити

преграђена, њен биодиверзитет и еколошки интегритет заувјек потопљени резервоаром који ће држати стотине метара бетона. Ово је био разлог мог доласка у Црну Гору. По позиву локалног еколога, дошла сам да документујем ставове мјештана, научника и активиста око бране на Комарници.

Милица

„Бране дијеле, ријеке уједињују. Влада испира мозак нашим људима, брана мора бити заустављена“.

Ове оштре ријечи упозорења су у оштром контрасту са глатким тоновима цеза који ублажавају атмосферу модерног бара на отвореном гдје седимо. Милица Канкараш је музичарка, активисткиња и светрана еколошка суперхероина.

Упознала сам је у топлој пријестоници Црне Горе. Свако ко је посетио то мјесто у августу као и ја, знаће задовољство боравка у граду који се налази у здјели планина, чији зидови блокирају све бенигне повјетарце и концентришу топлоту као лупа. Док сам излазила из аутобуса и пролазила поред апотеке, њен неонски зелени знак означавао је хладних 42°C.

Сједјели смо за столом поред корита које, када не пресуши због јаког лјетњег сунца, доноси благи ток воде из ријеке Рибнице. Тај бар је популарно састајалиште умјетника, музичара и других слободоумних душа – савршено мјесто за упознавање са тешкоћама Комарнице.

Бране нијесу доносиоци зелене енергије и просперитета, како неки људи овдје мисле“, каже Милица. Посљедњих деценија забиљежен је тренд изградње брана широм Европе, а посебно на Балкану који обилује планинама и брзим ријекама. Вођене политичком похлепом

да зараде новац од хидроенергије, политике изградње брана драстично мијењају ријечне екосистеме. Заустављањем протока воде, оне такође заустављају природни проток хранљивих материја низводно и блокирају рибу која мигрирајући покушава да плива узводно да би се размножавала. Акумулације такође плаве околна станишта, мијењајући састав земљишта и вегетацију, једна студија о ријеци Мињо у Португалу показала је драстично смањење биљног диверзитета у областима које окружују брану. Овај недостатак разноврсне вегетације смањује погодно станиште и за копнене врсте, што значи да утицај брана иде даље од саме промјене токова воде.

Штавише, енергија коју генеришу бране мала је у поређењу са енергијом вјетра или сунца, процес изградње траје дуже и, када се једном изграде, бране се ослањају на падавине – што је све непредвидивији феномен у контексту климатских промјена. Штавише, далеко од тога да представљају зелену алтернативу фосилним горивима, резервоари створени бранама заправо најчешће додају гасове стаклене баште у атмосферу, пошто плавлeње великих површина земље доводи до изградње органске материје, током које се ослобађа метан.

И то су само еколошке посљедице, процјењује се да је 80 милиона људи расељено због пројеката изградње брана широм свијета. Грађевински радови и поплаве из акумулација расељавају читаве заједнице, од којих су многе принуђене да напусте свој дом и земљу без икакве накнаде. Они који одлуче да остану суочени су са загађењем, измијењеним циклусима вода, измијењеном микроклимом, па чак и земљотресима узрокованим повишеним притиском воде у земљишту које ок-

ружује резервоаре, што погоршава већ постојећу тектонску напетост.

Политичка ситуација у Црној Гори је тешка, корумпирани званичници виде изградњу бране као добру прилику за добијање међународних инвестиција. Међутим, пројекат изградње бране Комарница, главни дио државне стратегије развоја енергетике, дијеле двије корпорације: Електропривреда Црне Горе и Електропривреда Србије. То значи да ће велики дио потенцијалног прихода истећи ван наших граница. У међувремену, Влада говори мјештанима да ће брана створити нова радна мјеста у грађевинарству и туризму, нудећи 2.000 еура надокнаде онима који ће бити пресељени. Иако ово може изгледати оскудна сума у замјену за губитак нечијег дома и природом даних услова за живот, ово је сума коју многи локални фармери никада нијесу видјели, многи ускоче у ту прилику, наивни ка чињеници да је то оскудна сума за преживљавање у модерном потрошачком друштву без посла и плаца ком би се могли вратити.

Бато

„Живот је овдје тежак, госпођо. Брана нам доноси наду.”

Тек сљедећег дана открила сам колико је заиста ефикасна владина стратегија испирања мозга. После ноћи у хостелу и јутра проведеног у истраживању старог града Подгорице уз јак локално скуван еспресо (пола шоље је био шећер, комбинација глукозе и кофеина једнака је ракетном гориву) и буреком (балканско пециво величанствено пуњено домаћим сиром), нашла сам се у аутобусу који је кривудао укосницама према планинском сјеверу Црне Горе.

Након што сам искочила на удаљеној раскрсници без икаквог телефонског сигнала и без познавања локалног језика, чекала сам свој превоз. Треба да кампујем на малом имању, Орловом гнијезду, названом тако по пару сурих орлова које је могуће видјети како лете изнад својих гнијезда на литицама кањона на којима почива и ресторан. Посао је

овдје породична ствар, а власников отац Милан понудио ми је превоз. Недуго касније се појавио, ударајући по макадамском путу у похабаном BMW-у и поздравивши ме срдчним осмијехом добродошлице. Након топлог руковања, ушла сам и он је наставио да ми одушевљено прича о локалном крају (претпостављам) на црногорском (од којег ништа нисам разумјела), шареним словенским интонацијама које су истицале његове веселе узвике.

У једном тренутку зауставио је ауто на путу и отрчао да ми отвори врата. Изашла сам и, пратећи његов упирујући прст и поносан поглед, схватила о чему је све вријеме говорио. „Кањон Невидио!” узвикнуо је, у његовом гласу се читовао дубоко укорјењен понос.

„Дивно!” Одговорила сам, користећи једну од неколико ријечи његовог језика које сам познавала.

„Невјероватан.”

И било је – кречњачке литице прекривене шумом стајале су са обје стране невидљивог понора, скривајући биолошку разноврсност далеко испод. Мој први сусрет са Комарницом био је још више обавезујући када сам стигла у Орлово гнијездо. Након још неколико километара дуж пута који се држи стијена, срдчно су ме дочекали власник Бато и његова супруга. Иако сам стигла усред ужурбане смјене за ручак, Бато је одвојио вријеме да ми покаже најбоље мјесто за камп и узбуђено је указао на гнијездо сурих орлова. Сам ресторан се налазио на врху литице и имао је невјероватан поглед на један крај кањона којем су гости могли да се диве са софа направљених од бала сијена.

Туристичка индустрија је тек недавно стигла у овај дио руралне Црне Горе, балканске нације у раз-

Комарница - Фото: Добрица Митровић

воју, чији велики дио сеоског становништва излази из кругова самосталних пољопривредника, које су креирали њихови преци стотинама година. Било је лако романтизовати ово мјесто, живописно офарбане дрвене куће прошаране дуж пејзажа, док коњи и запрежна кола редовно замјењују аутомобиле за превоз сијена и друге робе између сеоских имања. У позадини вребају планине Дурмитор, чији индиго, снијежни врхови шапућу древне народне приче. Вукови, медвједи, рисови и векови и даље лутају шумама, вршне грабљивице које обликују ријетке, нетакнуте европске екосистеме, али и представљају узрок великог незадовољства сточара када се усмјере на њихову стоку или кошнице. Образовање и инфраструктура тек почињу да се вијућају ка овим крајевима; живот остаје тежак за многе који овдје одлуче да живе.

„Видиш ли тај кањон?” питао ме је Бато. „300 метара дубине. Сваког дана моја бака се спуштала по воду и носила је са собом. Сваки дан, љети и зими, по сунцу, киши и снијегу. Живот овдје није лак, знаш. Веома је тешко. Наше село - нама вода треба за туризам, а туризам за посао. Без посла, ми се само бавимо пољопривредом и живимо онако како су живјели моји деда и бака, и њихови деда и бака.”

Провирила сам преко стјеновите ивице литице, лабаво камење се рушило, одбијајући се од стабала жбуња и дрвећа које се усудило да израсте пред таквом вратоломијом. Иако сам обично расположена за високо авантуристичке активности, једва сам могла да схватим спуштање у кањон у једном комаду, а камоли да се поново пењем носећи литре воде. Сада цијеви снабдијевају Бата и његове муштерије водом, али његове ријечи навеле су ме да схватим како перспектива економског подизања заправо представља наду за коју се многи овдје држе.

Једно од обећања продатог сељанима је да ће брана донијети нова радна мјеста током процеса изградње као и током рада електране. Али сурова реалност је да већина мјештана нема образовање или искуство за обављање ових послова, што значи да се плате неће задржати у овом подручју. Штавише, бука и разарања изазвана грађевинским радовима, фабрике бетона и друга постројења уништиће природни мир и љепоту која привлачи туристе, тако је било и у другом граду, Плужинама, даље низ ријеку када је 1975. изграђена брана Мратиње.

Кирси

„Брана је економска, социјална и еколошка бесмислица.”

Kirsi Hivaerinen је финска експерткиња за одрживи туризам која живи и ради у Црној Гори од 2006. године. Живи локално, заљубила се у природни мир овог подручја и након шест година у главном граду одлучила је да Пошћење у Шавнику надомак Комарнице учини њеним домом. Срела ме је у Орловом

гнијезду, гдје смо разговарале док смо сједјеле на стијени која гледа на кањон, а придружила су нам се и њена два пса спасиоца Вања и Папи који су се повремено убацивали уз пискање и шмрцање да дају своје мишљење.

Кирси ми каже да је Комарница званични кандидат да постане Emerald подручје и да има велике шансе да постане NATURA 2000 подручје, то јест дио европске мреже заштићених подручја од посебног интереса за очување, захваљујући њеној еколошкој разноликости и интегритету. Долина Комарнице такође има потенцијал да постане дио Националног парка Дурмитор који је под заштитом UNESCO-а, али ниједан од ових уступака неће бити учињен уколико брана буде изграђена.

Штавише, није урађена објективна процјена утицаја на животну средину (Елаборат о процјени утицаја), еколошки подаци за коришћени за израду Елабората били су стари и до 30 година, остављајући број врста и мјерење аспеката екосистема веома застарјелим. Пројекат би требало да кошта преко 300 милиона еура, али је недостатак финансијских средстава одложио почетак. Кирси верује да је ово грубо потцјењивање трошкова и да ће пројекат, ако буде започет, највјероватније бити заустављен, остављајући то подручје ничијом земљом, потпуно девастираном.

„Црна Гора је најбоља локација за соларну енергију, љети добија до 11 сунчаних сати дневно”, каже ми она. „Опремљена соларним панелима, појединачна домаћинства би умјесто тога могла директно да имају користи од локалне климе.”

Према њеном искуству, одрживе социо-економске алтернативе су веома очигледне и игнорисане. Подручје већ припада транснационалној Via Dinarika траси, и док смо се враћали пролазећи кањон Невидио, Кирси је такође представила и Топ стазе - националну мрежу бицикличких стаза која омогућава корисницима да креирају своја путовања кроз планине, језера и дуж обала.

„Рурални туризам са локалним

домаћинствима има, посебно након пандемије, добре могућности за развој органске пољопривреде, авантуристичких путовања, камповање, планинарење, бициклизам, кањонинг, туризам за очување дивљих животиња... све под вођством породичних предузетника“, објашњава она. „Младима нијесу потребне хидроелектране. Оно што им је потребно је добро управљање дестинацијом, укорјењено у локалним заједницама и њиховим предностима. За то је потребна стратегија, са акционим планом и одговорним људима, добром комуникацијом, образовањем, приступачним путевима и модерним маркетингом. Ништа од овога се тренутно не дешава овдје, упркос неописивом потенцијалу.

У септембру 2022. године, жалба за изградњу бране поднијета је од стране Црногорског друштва еколога Бернској конвенцији, првој међународном тијелу за очување природе. Упркос подршци Конвенције, напредак је спор и заустављање изградње бране остаје бирократска главобоља.

Дејан

„Још једна ствар прије него што скочите: ова ријека је жива. Уживајте у њој, поштујте је и не заборавите да погледате горе.”

Следећег дана, послје ноћи пуне хора цикада и сирупасте свјетлости пуног мјесеца, рано сам устала да се нађем са Дејаном, локалним кањонинг водичем и активистом. Црногорац, годинама води посјетиоце кроз планине и ријеке, а данас сам се придружила његовој групи кроз кањон Невидио. Кањонинг укључује планинарење, пењање и пливање низводно ријеком. У нашем случају, обукли смо мокра одијела од 7 мм да заштитимо тијело од ледене воде која се срушила са масива Дурмитора са сјевера, и овдје заронила.

Провели смо два сата у кањону, литице су понекад постајале толико уске да смо морали да се стиснемо бочно како бисмо прошли. Громаде камења зауставиле су се у базенима, међу литицама, високе неколико

метара, са којих је требало скочити, а стијене су биле клизаве под ногама и рукама док сам настављала да се пробијам између њих. Урадила сам како је Дејан рекао и застала да подигнем поглед, сјајна азурна трака провлачила се између литица изнад моје главе, нудећи прозор до спокоја изнад ужурбане живе водене клисуре. Осјећај вашег тијела потопљеног у ледену воду док вам се глава пече на 30°C само је додао чудан, оностран осјећај кањона. Тек понека пластична флаша захваћена вртлогом распукне мјехур нетакнуте природе, лебдећи стражари људског свијета који су успјели да задрју и у овај скривени рај.

Након последњег скока низ водопад, изненада су се литице размакле и сјајна сунчева свјетлост је испунила базен гдје смо се сада окупили. Прешли смо Невидио, видјели Невиђено. Након успона уз стијене и пјешачења по стјеновитом путу, вратили смо се на почетну тачку и поново ушли у људски свијет. Дио Дејановог доживљаја турнеје за госте је да их након авантура почастити обилним црногорским ручком. Док смо сједјели и ћаскали, сви су били у сличном страху као и ја због судбине природних љепота ријека и планина. Јасно је да туристичка вриједност овдје лежи у очувању овог екосистема.

Послије ручка сам се са Дејаном одвезла у други град, Плужине. Када је изграђена брана Мратиње, поплавила је то подручје новоствореним Пивским језером. Узбурканим мјештанима је обећано да ће језеро привући туристе и посао, али изгледа да се то никада није остварило у неком опипљивом броју.

Док смо скакутали стазом кроз планине у добро коришћеном ципу, Дејан ми прича нешто више о својој љубави према крају. Страствени астрофотограф, основао је НВО Никта, посвећену заштити ноћног неба у земљи. „Црна Гора је једина држава на свијету у којој можете видјети Млијечни пут док стојите у главном граду“, поносно ми каже. Имала сам привилегију да из прве руке видим задивљујуће ноћно небо Црне Горе претходних неколико

ноћи, хиљаде звијезда које окружују позадину најдубље црне боје мастила. Не бисте били у криву ако бисте помислили да сте се нашли усред пустиње, хиљадама миља од било ког града или насеља.

„Почео сам да истражујем свјетлосно загађење и његове ефекте, како на екосистеме, тако и на људе након што сам се заиста упустио у астрофотографију“, наставља Дејан. „Желим Црној Гори да добије статус Парка тамног неба, онда можемо имати користи од туриста који долазе да виде нашу природу, а тада ће и наши људи бити подстакнути да је штите.”

Оно што је било најочитије док је Дејан говорио је његов неизмјерни понос везан за Комарницу и за црногорску природу. Увиде у друштвено-политичку ситуацију и локалну историју обогатио је живописним причама о авантурама на отвореном. Комарница је његов дом и живот; ако се ограда, губи обоје.

Разговор нагло престаје када смо стигли до Пивског резервоара, моје крајње дестинације у Црној Гори. Јарко плава маса воде, окружена прљавом, сивом мрљом која се протеже дуж долине, као линија прљавштине која остане након што повучете чеп за купање у кади. Камење, шут и одбачене даске леже у трулежи на ивици воде. Акумулација је утопила/уништила велики дио нетакнуте шуме која је некада лежала са обје стране ријеке.

Вода је била чудног, неприродног изгледа, млијечноплава. Дјеловала је некако у нескладу са дубоким жадом шуме високо изнад. Гола, изложена стијена између језера и дрвећа служила је као визуелни подсјетник на тренутну неповезаност између људи и природе, еколошки мртва нијачија земља која се непрестано шири, остављајући ожиљке на пејзажу. Ово је, чинило се, био крај за ове долинске шуме.

Пивско језеро представља упозорење за то шта слиједи уколико Комарницу прегради брана.

Katy Ellis, новинарка
Чланак оригинално писан
за SUSTON Sustainable
Outdoor Magazine